

A. Εισαγωγικά:

Σύμφωνα με τους στόχους του *Ευρωπαϊκού και Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου για τους Ρομά (2021-2030)*, η ισότιμη κοινωνική ένταξη των Ρομά συνιστά ένα διαρκές εθνικό και ευρωπαϊκό ζητούμενο. Για το λόγο αυτό έχουν προσδιορισθεί σε ευρωπαϊκό και σε εθνικό επίπεδο, για την περίοδο 2021-2030, οι εξής επτά στόχοι:

(α) τρεις οριζόντιοι στόχοι: **ισότητα, ένταξη, συμμετοχή** και

(β) τέσσερις τομεακοί: **εκπαίδευση, απασχόληση, υγεία και στέγαση**

Η ΕΣΚΕ Ρομά 2021–2030 εστιάζει στην **ολιστική προσέγγιση της ενεργητικής ένταξης των Ρομά**, έτσι ώστε να προωθηθεί με όρους ουσιαστικής ισότητας η κοινωνικοοικονομική ένταξη και η ενεργός συμμετοχή τους στο σύνολο των πεδίων της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής. Για το λόγο αυτό θέτει ως προτεραιότητα την προώθηση δράσεων που θα οδηγήσουν στην επίτευξη των προαναφερόμενων επτά στόχων.

Παρά τις προσπάθειες και τις παρεμβάσεις που έχουν γίνει μέχρι τώρα, οι Έλληνες Ρομά εξακολουθούν να διαβιούν σε συνθήκες κοινωνικού στιγματισμού και κοινωνικού αποκλεισμού. Θα αναφερθούμε σύντομα στη συνέχεια στα σημαντικότερα εμπόδια της επίτευξης των παραπάνω στόχων, κυρίως δε αυτών στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της στέγασης στην Περιφέρεια Θεσσαλίας.

B. Η κατάσταση των Ρομά στη Θεσσαλία (συνοπτική περιγραφή)

Η Περιφέρεια της Θεσσαλίας είναι μετά την Αττική, η μεγαλύτερη σε πληθυσμό Ελλήνων Ρομά Περιφέρεια της Ελλάδας. Συγκεκριμένα, σε 9 από τους 25 Δήμους των 5 Περιφερειακών Ενοτήτων της Θεσσαλίας, σύμφωνα με τα στοιχεία που δήλωσαν οι Δήμοι, ζουν περισσότεροι από 16.500 Έλληνες Ρομά, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε 15 διαφορετικά σημεία αυτών των 9 Δήμων.

Όπως και οπουδήποτε αλλού, έτσι και στη Θεσσαλία, ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομά, γεννάται, συντηρείται και αναπαράγεται στους ακόλουθους τομείς:

- **Στέγαση** (αφορά στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εγκατάστασης/ των σπιτιών ή απλώς των “κελυφών” εντός των οποίων διαμένουν οι Ρομά σε διάφορες περιοχές),
- **Εκπαίδευση** (αφορά στο ποσοστό και στην ποιότητα πρόσβασης και συμμετοχής των Ρομά μαθητριών και μαθητών στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες),
- **Απασχόληση** (αφορά στα ποσοτικά αλλά κυρίως τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργασίας που ασκούν οι Ρομά για την εξοικονόμηση των προς το ζειν),
- **Υγεία** (αφορά στο επίπεδο μιας απρόσκοπτης - ισότιμης πρόσβασης των Ρομά σε Μονάδες, Φορείς και Οργανισμούς Παροχής Υπηρεσιών Υγείας, αλλά επίσης, και στο επίπεδο συνειδητοποίησης από τους Ρομά της σημασίας διατήρησης και διαρκούς βελτίωσης της ψυχοσωματικής υγείας και της πρόληψης ως στάση ζωής.
- **Συμμετοχική αλληλεπίδραση** (αφορά στον κοινωνικό συγχρωτισμό που ουσιαστικά εμπεριέχει στοιχεία από όλους τους παραπάνω “Πυλώνες” και αποτυπώνει το γενικότερο επίπεδο ένταξης μιας κοινότητας Ρομά).

Γ. Αντικείμενα διαβούλευσης

❖ ΣΤΕΓΑΣΗ

Σε ότι αφορά το οικιστικό, ακολουθώντας την κατηγοριοποίηση που έχει “υιοθετηθεί” από την ελληνική Πολιτεία και αποτυπώνεται και στην Εθνική Στρατηγική, οι μορφές εγκατάστασης των οικισμών - καταυλισμών Ρομά χαρακτηρίζονται ως:

“Τύπου 1” (Συνήθως πρόκειται για καταυλισμούς από παράγκες, καλύβες, σκηνές και άλλα εντελώς προσωρινού χαρακτήρα καταλύματα, μακριά από τον οικιστικό ιστό, χωρίς πρόσβαση σε Νερό, Ρεύμα και Αποχέτευση με κακές συνθήκες υγιεινής - ασφάλειας).

“Τύπου 2” (Αφορούν σε μια “ενδιάμεση”, ή/και “μικτή” κατάσταση, όπου οι επικρατούσες συνθήκες να μην είναι τόσο άθλιες όσο του “Τύπου 1”, αλλά σε καμία περίπτωση δεν θυμίζουν “κανονική” - “συμβατική” εγκατάσταση με όσα αυτή -έστω και ως ελάχιστα standards- εμπεριέχει

και

“Τύπου 3” (Αφορά περιπτώσεις κοινοτήτων Ρομά που είναι εγκατεστημένες “μέσα” ή κοντά στον οικιστικό ιστό πόλης ή χωριού, με αποδεκτές - “κανονικές” συνθήκες εγκατάστασης, ή με ελλείψεις που με παρεμβάσεις “περιορισμένης έκτασης” (και κόστους), μπορεί να αποκατασταθούν.

Από την καταγραφή των σημείων εγκατάστασης στους 9 Δήμους της Θεσσαλίας που δήλωσαν ότι έχουν Ρομά (Αλμυρού, Βόλου, Καρδίτσας, Κιλελέρ, Λαρισαίων, Σοφάδων, Τρικκαίων, Τυρνάβου, και Φαρσάλων), η καταγραφή - κατηγοριοποίηση έχει ως εξής:

“Τύπου 1” = 2 περιπτώσεις.

“Τύπου 2” = 8 περιπτώσεις.

“Τύπου 3” = 3 περιπτώσεις.

Γενικότερα στην περιφέρεια Θεσσαλίας η κατάσταση των Ρομά, δεν είναι ούτε η χειρότερη, ούτε η καλύτερη πανελλαδικά. Το Οικιστικό των Ελλήνων Ρομά στη Θεσσαλία, είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα της κατάστασης σε όλη τη χώρα. Οι ελλείψεις είναι πολλές, η αντιμετώπισή τους στις περισσότερες περιπτώσεις δύσκολη και δυσκολεύει περισσότερο, από την αντίσταση τμημάτων των τοπικών κοινωνιών, που αντιστέκονται στο ενδεχόμενο παρεμβάσεων για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κοινοτήτων Ρομά.

Αυτό είναι ένα από τα σημαντικά πεδία άσκησης διαβούλευσης, αφού αφενός οι τοπικές μη Ρομά κοινωνίες πρέπει να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα (για το δικό τους συμφέρον) της βελτίωσης των συνθηκών στις Ρομά κοινότητες, και αφ' ετέρου, οι Ρομά πρέπει με συντονισμένο - μεθοδικό τρόπο, να συνειδητοποιήσουν ότι οι κατακτήσεις και η ανάπτυξη, θα επιτευχθούν με επιχειρήματα εντός του πλαισίου που διενεργείται ο κοινωνικός διάλογος.

❖ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Αντιστοίχως αντιπροσωπευτική είναι και η κατάσταση που επικρατεί στην απασχόληση.

Στην περιφέρεια Θεσσαλίας οι Έλληνες Ρομά ασκούν όπως και σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα σχεδόν τα ίδια επαγγέλματα, δηλαδή του εμπόρου - μικροπωλητή - γυρολόγου, η του ευκαιριακού επαγγελματία σε διάφορες ειδικότητες που σχετίζονται με χειρωνακτικές εργασίες και περιστασιακές τέχνες.

Υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση και στο αντικείμενο εργασίας αλλά και στην έκταση που αυτό ασκείται οικονομικά, κάτι που σχετίζεται με το ευρύτερο γενικότερο επίπεδο ένταξης που εμφανίζει κάθε κοινότητα, και αντικατοπτρίζεται και στον οικονομικό - εμπορικό κύκλο δραστηριοτήτων που αυτή ασκεί.

Στις πολύ φτωχές κοινότητες, υπάρχει πολύ μεγάλο ποσοστό ανεργίας, το οποίο αυξήθηκε στην τελευταία δεκαετία λόγω και της επιδοματικής πολιτικής που έχει κυρίως εφαρμοστεί, αλλά και λόγω της μεγάλης οικονομικής κρίσης στη χώρα από το 2009 και μετά. Η οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων Ρομά στη Θεσσαλία περιορίστηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα πολλές οικογένειες πλέον, να βασίζουν την επιβίωσή τους στα επιδόματα και στα διάφορα “βοηθήματα” που εισπράττουν, λόγω φτώχειας, πολυτεκνίας, ή/και αναπηριών.

Στη Θεσσαλία υπάρχουν κάποιες λίγες περιπτώσεις όπου Έλληνες Ρομά προσπάθησαν να ασχοληθούν λίγο πιο οργανωμένα, με τον τομέα της ανακύκλωσης, ιδρύοντας ανάλογες επιχειρήσεις (μάντρες) με πρέσες, όπως επίσης και στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας ιδρύοντας ΚΟΙΝΣΕΠ ή/και άλλης μορφής κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες όμως δεν είχαν θετική πορεία και διάρκεια - βιωσιμότητα.

Τέλος, στη Θεσσαλία οι Ρομά για πάρα πολλές δεκαετίες αποτελούσαν βασικό εργατικό δυναμικό στις καλλιέργειες του θεσσαλικού κάμπου. Αυτό επέτρεψε σε ένα μεγάλο κομμάτι της κοινότητας των Ελλήνων Ρομά να έχει πολύ καλή εξοικείωση και γνώση του «πώς» παράγονται τα αγροτικά προϊόντα. Λόγω της σχέσης τους με το εμπόριο και το γεωργικό επάγγελμα, ήταν πολύ ευκολότερο να τα διαθέτουν και στον τελικό καταναλωτή, με αποτέλεσμα να εξοικονομούν ένα αρκετά καλό εισόδημα από το συνδυασμό εργάτη παραγωγής και μικροπωλητή - εμπόρου αγροτικών ειδών.

Δυστυχώς, στις τελευταίες δεκαετίες, οι Έλληνες Ρομά δεν βρίσκουν εύκολα εργασία στον πρωτογενή αγροτικό τομέα, γεγονός που τους αναγκάζει να στραφούν στην αναζήτηση άλλων επαγγελματικών δραστηριοτήτων.

Όμως, το τελευταίο χρονικό διάστημα παρατηρείται πάλι αύξηση ζήτησης εργατικών χεριών στον πρωτογενή τομέα λόγω της αναχώρησης από τη χώρα του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι οι Έλληνες Ρομά θα μπορούσαν και πάλι να αποτελέσουν το βασικό εργατικό δυναμικό στον πρωτογενή τομέα και ειδικά στη Θεσσαλία, που στην αγροτική παραγωγή έχει κυρίαρχη θέση σε όλη την Ελλάδα. Κάτι τέτοιο είναι σημαντικό να συνδεθεί με μια καλά συγκροτημένη επαγγελματική γεωργική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς οι συνθήκες παραγωγής έχουν αλλάξει και προϋποθέτουν γνώσεις και δεξιότητες.

Η μακρά τους εξοικείωση με το πεδίο, σε συνδυασμό με τη δυνατότητά τους να ασκήσουν και “πανάπλευρες” των αγροτικών δραστηριότητες, προσδίδει πολύ καλές προοπτικές στο επαγγελματικό μέλλον των Ελλήνων Τσιγγάνων στην περιφέρεια Θεσσαλίας.

Όπως και σε όλα τα άλλα πεδία, η επαγγελματική ένταξη των Ελλήνων Ρομά, είναι πολύ πρόσφορο πεδίο πολύπλευρης διαβούλευσης, το οποίο όμως μπορεί να αποδώσει πολλά και πολύ σημαντικά αποτελέσματα, σε συγκριτικά πολύ σύντομο χρόνο.

❖ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η εκπαιδευτική κατάσταση παιδιών, εφήβων και ενηλίκων Ρομά είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, καθώς στις παραδοσιακές διαστάσεις της σχολικής ανισότητας που αντιμετωπίζει αυτή η ομάδα προστέθηκε και αυτή της ψηφιακής φτώχειας/ανισότητας. Για το σχεδιασμό δράσεων μιας με όρους ουσιαστικής ισότητας ευκαιριών εκπαιδευτικής ένταξης, οφείλουν να ληφθούν υπόψη τα εξής σημεία: (α) χαμηλό ποσοστό φοίτησης σε

νηπιαγωγεία, παρότι η δίχρονη προσχολική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική και θεμελιώδους σημασίας για τη μετέπειτα σχολική φοίτηση, (β) ασυνεχής σχολική φοίτηση για ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών/μαθητριών της Α/Θμιας και Β/Θμιας Εκπαίδευσης, (γ) υψηλό ποσοστό αναλφαριθμητισμού ενηλίκων, (β) υψηλό ποσοστό σχολικής διαρροής και συνακόλουθα υψηλό ποσοστό εφήβων και νέων χωρίς τίτλο σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης, (δ) ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό έφηβων κοριτσιών χωρίς βασικό τίτλο εκπαίδευσης, (ε) υψηλό ποσοστό εφήβων και νέων χωρίς επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, (ζ) πολύ μικρό ποσοστό μαθητών/μαθητριών με φοίτηση στο Λύκειο και ακόμα μικρότερο ποσοστό φοίτησης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, (η) φοίτηση μαθητών/μαθητριών σε σχολικές μονάδες Α/Θμιας Εκπαίδευσης οι οποίες παραμένουν απομονωμένες από την ευρύτερη κοινότητα (συνθήκες «γκετοποίησης»). Με βάση την ΕΣΚΕ, τα προαναφερόμενα στοιχεία οφείλουν να αντιμετωπισθούν άμεσα καθώς (ανα)παράγουν κοινωνικές δυναμικές οι οποίες καθιστούν ανέφικτη την επίτευξη των προαναφερόμενων βασικών οριζόντιων και τομιακών στόχων.

Στη Θεσσαλία υφίστανται μικρές τοπικές διαφοροποιήσεις ως προς την ένταση των προαναφερόμενων διαστάσεων της σχολικής ανισότητας που αντιμετωπίζει η ομάδα των Ελλήνων Ρομά. Ωστόσο, κρίνεται ότι οι επίκαιρες κρίσεις (υγιειονομική, οικονομική/ενεργειακή) θα αποδυναμώσουν, αν δεν εξαφανίσουν, τα όποια θετικά αποτελέσματα είχαν επιτευχθεί τα χρόνια πριν την πανδημία. Η κρίση της πανδημίας και η εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης βάρυναν το χάσμα μεταξύ κοινοτήτων Ρομά και εκπαιδευτικού συστήματος.

Με βάση τα παραπάνω, οι όποιες διαδικασίες διαβούλευσης/δράσης στο πεδίο της εκπαίδευσης οφείλουν να λάβουν υπόψη τους τόσο παλιές όσο και νέες μορφές σχολικού αποκλεισμού.

Τα ακόλουθα σημεία μπορεί να λειτουργήσουν ως συντεταγμένες ανάπτυξης ενός πεδίου διαβούλευσης/δράσεων:

- Η διάγνωση της γενικότερης κατάστασης
- Οι δυνατότητες σχεδιασμού πολιτικών στήριξης
- Η ενίσχυση των υφιστάμενων υποστηρικτικών δομών
- Η συστηματική διαβούλευση και οι συνεργασίες μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων
- Οι συνοδευτικές-ενισχυτικές δράσεις
- Οι επιμορφωτικές ανάγκες σε όλα τα επίπεδα.

❖ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ (ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

Το κεφάλαιο της συμμετοχικής αλληλεπίδρασης (συμμετοχής), είναι αυτό που πραγματικά μπορεί να αλλάξει την κατάσταση που επικρατεί σε μία περιοχή σχετικά με την ένταξη ή τον αποκλεισμό μιας κοινότητας Ρομά και γενικότερα κοινωνικών ομάδων που ζουν περιθωριοποιημένες.

Επίσης, το συγκεκριμένο κεφάλαιο είναι αυτό το οποίο αποτελεί την βασική εφαρμογή της διαδικασίας διαβούλευσης. “Εκεί” εστιάζουν οι προσπάθειες για συγχρωτισμό των κοινωνικών ομάδων που βρίσκονται σε απόσταση και “εκεί”, παρέχεται πεδίο ανταλλαγής απόψεων, ώστε αφού διαπιστωθεί το μέγεθος απόκλισης, να σχεδιαστούν οι παρεμβάσεις που θα βοηθήσουν στη σύγκλιση και στην αναζήτηση κοινής πορείας χωρίς φράξιες και αποκλεισμούς κανενός από κανέναν.

Οι υπεύθυνοι για τη διαδικασία διαβούλευσης, καλούνται να δημιουργήσουν εκ του μη όντος, “πεδίο συνάντησης”, όπου θα διευκολύνεται η έκφραση, θα αφαιρούνται τα εμπόδια που πιθανόν υπάρχουν και θα ενθαρρύνεται κάθε πλευρά, να εκφραστεί ανοιχτά, ώστε να βοηθηθεί και να υποστηριχθεί η γνωριμία με το κάθε “άλλο”, κάθε “διαφορετικό”.

Πολιτισμός, Αθλητισμός, Επικαιρότητα, τοπική ιστορική μνήμη, στοιχεία της τοπικής λαϊκής παράδοσης, έθιμα, χοροί, μουσική, τραγούδια, φαγητά, αρώματα και χρώματα που είναι κοινά και από τις δυο πλευρές, είναι πολύτιμα εργαλεία διαβούλευσης και εμπάθουσας των σχέσεων.

❖ ΥΓΕΙΑ

Από τα υπάρχοντα μέχρι σήμερα στοιχεία προκύπτει ότι τα μέλη της ομάδας αναφοράς απευθύνονται στα κατά τόπους νοσοκομεία ή κέντρα υγείας για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων υγείας αντιμετωπίζουν. Σημαντικό έργο φαίνεται ότι προσφέρουν και τα Κέντρα Κοινότητας παρά τους περιορισμούς σε προσωπικό και υποδομές. Σε κάθε περίπτωση προκύπτει μεγάλη ανάγκη ενίσχυσης των κοινωνικών υπηρεσιών και της κοινωνικής φροντίδας των μελών της ομάδας.

Σημεία που οφείλουν να τεθούν σε διαδικασία διαβούλευσης:

- Εργαλεία και μέθοδοι έγκαιρης διάγνωσης των αναγκών κοινωνικής φροντίδας των μελών της ομάδας στόχου – Μέθοδοι σχεδιασμού και υλοποίησης παρεμβάσεων - Καλές πρακτικές
- Η πρόσβαση γυναικών και παιδιών σε δομές πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας
- Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων αγωγής υγείας για γυναίκες και παιδιά Ρομά
- Διαδικασίες αξιολόγησης των δομών υγείας από τα μέλη της κοινότητας και διαδικασίες αξιοποίησης των αποτελεσμάτων αξιολόγησης
- Βαθμός ανταπόκρισης των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στις ανάγκες των μελών της ομάδας
- Ανάγκες στελέχωσης και επιμόρφωσης των κοινωνικών υπηρεσιών φροντίδας
- Θέματα λειτουργίας των Κέντρων Κοινότητας

Δ. Η ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ

Για τις ανάγκες διεξαγωγής της διαβούλευσης κρίθηκε αναγκαίο να συγκροτηθεί ένα ερωτηματολόγιο προκειμένου να καταγραφούν από τη μεριά των συμμετεχόντων στη διαβούλευση οι εμπειρίες και οι απόψεις τους σχετικά με τα ενταξιακά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Ρομά στα πεδία της εργασίας, της κατοικίας, της υγείας και της εκπαίδευσης καθώς και οι προτάσεις τους για την μελλοντική αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων σε μια λογική εκπόνησης και υλοποίησης μιας ολιστικής ενταξιακής πολιτικής.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα ανά πεδίο άσκησης ενταξιακής πολιτικής, τα οποία στη συνέχεια συζητήθηκαν με σκοπό την εξαγωγή τελικών συμπερασμάτων.

Ένα πρώτο σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι συμμετέχοντες επισήμαναν μια ποικιλία ενταξιακών εμποδίων τα οποία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις ακόλουθες δυο κατηγορίες: (α) εμπόδια θεσμικού τύπου, όπως σχολική κουλτούρα, ελλιπής ενημέρωση εκ μέρους των φορέων, ανεπαρκής επιμόρφωση στελεχών και (β) σε εμπόδια που σχετίζονται με διαστάσεις της κουλτούρας των οικογενειών Ρομά.

Στον άξονα των θεσμικών εμποδίων, οι ερωτηθέντες αξιολόγησαν, σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό, τις μεθόδους και δράσεις θεσμικής καταγραφής, αποτίμησης και αντιμετώπισης των ενταξιακών προβλημάτων στα πεδία της υγείας, της εργασίας, της εκπαίδευσης και της στέγασης ως σχετικά ικανοποιητικές ή λίγο ικανοποιητικές. Συγκεκριμένα:.

(α) Υγεία: Σχετικά/λίγο ικανοποιητικές (61,5%)

(β) Εργασία: Σχετικά/λίγο ικανοποιητικές (76,5%)

(γ) Εκπαίδευση: Σχετικά/λίγο ικανοποιητικές (65,4%)

(δ) Στέγαση: Σχετικά/λίγο/καθόλου (88,5)

Αυτό το εύρημα συζητήθηκε στη συνέχεια και τελικό συμπέρασμα την ανάγκη για δημιουργία νέων «εργαλείων» καταγραφής και αποτίμησης των ενταξιακών εμποδίων έτσι ώστε να φανεί ξεκάθαρα η οπτική των άμεσα ενδιαφερομένων.

Σε σχέση με το εάν μειώνονται τα εμπόδια ένταξης στα παραπάνω πεδία οι απαντήσεις των συμμετεχόντων, με βάση τις εμπειρίες τους, μας δίνουν την ακόλουθη εικόνα:

- Το 52% θεωρεί ότι τα εμπόδια δεν μειώνονται στο πεδίο της στέγασης, μόνο το 20% θεωρεί πως αυτά μειώνονται
- Στο πεδίο της υγείας το 33,5% δεν θεωρεί ότι τα εμπόδια μειώνονται, το 52% ούτε συμφωνεί αλλά ούτε και διαφωνεί με τη μείωση των εμποδίων, και το 14,8% παρατηρεί μια μείωση.
- Στο πεδίο της εκπαίδευσης το 46,2% ούτε συμφωνεί αλλά ούτε και διαφωνεί, το 34,6%, συμφωνεί ότι τα εμπόδια μειώνονται και ένα σχετικά μικρό ποσοστό, 18,2%, διαφωνεί εν μέρει ή απόλυτα.
- Στο πεδίο της στέγασης διαφωνεί το 44,4%, και συμφωνεί το 29,6%

Συνεπώς, η γενική εκτίμηση των ερωτηθέντων είναι η ένταση των εμποδίων ένταξης εξακολουθεί και παραμένει σε υψηλό επίπεδο.

Σε ότι αφορά τις απόψεις των συμμετεχόντων για τα πιο σημαντικά εμπόδια ένταξης στα επιμέρους πεδία, αυτά ιεραρχούνται ως εξής:

- **ΥΓΕΙΑ:**

1. Δομικά ελλείματα του συστήματος υγείας, προκαταλήψεις εκ μέρους του προσωπικού στις δομές υγείας, ελλιπής επιμόρφωση/ευαισθητοποίηση, ελλειπείς δράσεις ενημέρωσης των ωφελούμενων, έλλειψη ιατρικού προσωπικού και ειδικοτήτων, αδυναμία πρόσβασης του πληθυσμού.
2. Οικονομική ανέχεια και μετακινήσεις,
3. Τρόπος ζωής, κουλτούρα των Ρομά

- **ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:**

1. Δομικά ελλείμματα του εκπαιδευτικού συστήματος, προκαταλήψεις, ρατσισμός
 2. Εμπόδια στην καθημερινή ζωή: μετακινήσεις, απόσταση από το σχολείο, αναλφαβητισμός γονέων
 3. Κουλτούρα/τρόπος ζωής/αξία του σχολείου
- **ΕΡΓΑΣΙΑ:**
 1. Έλλειψη εκπαίδευσης και κατάρτισης/ ελλιπείς επαγγελματικές δεξιότητες/χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης
 2. Προκαταλήψεις από την πλευρά των εργοδοτών
 3. Έλλειψη κινήτρων πρόσληψης Ρομά σε επιχειρήσεις
 4. Επιδόματα, χαμηλός βαθμός προσαρμογής στον εργασιακό χώρο
 - **ΣΤΕΓΑΣΗ:**
 1. Έλλειψη οργανωμένης πολιτικής, προγραμμάτων στέγασης
 2. Έλλειψη σταθερής εργασίας
 3. Τρόπος ζωής (πρόωροι γάμοι, επιθυμούν να ζουν με τα μέλη της ομάδας τους)

Σε ότι αφορά τους παράγοντες που κατά την άποψη των ερωτηθέντων δεν επιτρέπουν την αποτελεσματική αντιμετώπιση των ενταξιακών εμποδίων, τα σημαντικότερα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

- **Ο τρόπος με τον οποίο οι επίσημοι φορείς καταγράφουν και ερμηνεύουν τα εμπόδια ένταξης των Ρομά** συνιστά πρόβλημα στην αντιμετώπιση αυτών σύμφωνα με το 64,5% των ερωτηθέντων. Ένα ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (70,7%) είναι της άποψης ότι η **αγνόηση της οπτικής των Ρομά** συνιστά σημαντικό πρόβλημα στην αντιμετώπιση των εμποδίων ένταξης τους. Επίσης ένα πολύ υψηλό ποσοστό (63,6%) αξιολογεί ως σημαντικό πρόβλημα της αντιμετώπισης των εμποδίων ένταξης την ανεπαρκή εκπαίδευση/επιμόρφωση του προσωπικού των κοινωνικών φορέων.

Συνεπώς, επισημαίνονται δομικού τύπου ελλείμματα τόσο στο πεδίο της μεθοδολογίας, σε θεσμικό επίπεδο, καταγραφής και ερμηνείας/κατανόησης των ενταξιακών εμποδίων όσο και στο πεδίο της επαγγελματικής κατάρτισης/ικανότητας του προσωπικού που διαχειρίζεται τα εν λόγω προβλήματα. Για το λόγο αυτό το 81,4% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός νέων μεθόδων και εργαλείων διάγνωσης των εμποδίων ένταξης των Ρομά στο σύνολο της κοινωνικής ζωής.

Σε ότι αφορά την επαγγελματική κατάρτιση του προσωπικού των κοινωνικών φορέων, οι ερωτηθέντες ανέφεραν ως προτεραιότητες/στόχους δράσεων εκπαίδευσης/επιμόρφωσης:

- οικοδόμηση ικανοτήτων διαπολιτισμικής επικοινωνίας
- εξοικείωση με την κοινοτική προσέγγιση
- γνωριμία με πληθυσμό στόχο
- καλή γνώση της κείμενης νομοθεσίας

Τέλος, ως εξαιρετικής σημασίας ενταξιακά προβλήματα/εμπόδια θεωρούνται:
(α) οι προκαταλήψεις των μη Ρομά έναντι των Ρομά (74% των ερωτηθέντων) και
(β) οι πολιτισμικές διαφορές των Ρομά (66% των ερωτηθέντων)

Βασικά συμπεράσματα

- Τα ενταξιακά προβλήματα προκαλούν και συντηρούν κυρίως δομικού τύπου ελλείμματα (σχεδιασμός και υλοποίηση πολιτικών)
- Δευτερευόντως αναφέρεται και ο τρόπος ζωής (συνθήκες ζωής και κουλτούρα) των Ρομά ως πηγή προβλημάτων (κυρίως στο χώρο της εκπαίδευσης)
- Τα σημαντικότερα προβλήματα στην αντιμετώπιση των εμποδίων ένταξης εντοπίζονται (α) στον τρόπο με τον οποίο οι επίσημοι φορείς καταγράφουν, αποτιμούν και αντιμετωπίζουν τα εμπόδια ένταξης και (β) στην αγνόηση της οπτικής των Ρομά.
- Είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός νέων εργαλείων διάγνωσης των προβλημάτων ένταξης των Ρομά
- Είναι αναγκαία η επιμόρφωση των στελεχών σε φορείς που έχουν ως αντικείμενο την αντιμετώπιση ενταξιακών προβλημάτων των Ρομά.

Ε ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑ ΠΕΔΙΟ ΕΝΤΑΞΗΣ

Επισημαίνεται για ακόμη μια φορά ότι η απομόνωση των πεδίων του κοινωνικού αποκλεισμού είναι δύσκολη, αφού όλοι επηρεάζουν αλλά και επηρεάζονται από όλους τους άλλους. Για παράδειγμα, η σχέση της Απασχόλησης με την Εκπαίδευση είναι τόσο στενή, που καθίσταται δυσδιάκριτο, ποια «οφείλει» στην άλλη. Μια ποιοτική Εκπαίδευση δίνει εφόδια διεκδίκησης καλής και αποδοτικής απασχόλησης και καλή/ αποδοτική Απασχόληση επιτρέπει τη συμμετοχή σε μια ποιοτική Εκπαίδευση.

Λαμβάνοντας υπόψη τη συνολική διαδικασία διαβούλευσης, οι τελικές παρατηρήσεις και προτάσεις αντιμετώπισης των ενταξιακών εμποδίων στα επιμέρους πεδία, στη λογική μιας ολιστικής προσέγγισης και παρέμβασης, έχουν ως εξής:

1. ΕΡΓΑΣΙΑ

Σε ό,τι αφορά στην απασχόληση των Ελλήνων Ρομά, σημαντικά στοιχεία μπορεί να αντλήσει κανείς από το πρόσφατο παρελθόν (λιγότερο από αιώνα), όταν οι Έλληνες Ρομά ως μέρος μιας ελληνικής κοινωνίας που προσπαθούσε να κάνει βήματα προς την ανάπτυξη, αποτελούσαν ενεργό κρίκο στην οικονομική αλυσίδα της ελληνικής κοινωνίας και ιδιαίτερα στην ελληνική περιφέρεια.

Οι αγροτικές καλλιέργειες, ο οικιακός εξοπλισμός, η επισκευή και συντήρηση οικιακών και επαγγελματικών εργαλείων και φυσικά, η παραδοσιακή μουσική, τα πανηγύρια και οι εκδηλώσεις, ήταν πεδία στα οποία η συμμετοχή των Ελλήνων Τσιγγάνων ήταν καταλυτική αν όχι κυρίαρχη. Μέχρι και 45 χρόνια πριν, δηλαδή μια πενταετία μετά τη μεταπολίτευση, η παραγωγή, η διακίνηση και η εμπορία των αγροτικών προϊόντων, συνδέονταν πολύ στενά με την κοινότητα των Ελλήνων Τσιγγάνων, αφού μέχρι τότε αποτελούσαν το βασικό εργατικό

δυναμικό στην αγροτική παραγωγή, αλλά ήταν επίσης αυτοί που αναλάμβαναν τη διακίνηση και πώληση αγροτικών προϊόντων σε όλη τη χώρα.

Αυτό σημαίνει ότι η εργασία τους κάλυπτε συγκεκριμένες ανάγκες των τοπικών οικονομιών καθιστώντας τους αναγκαίους, ενώ ταυτόχρονα απέφερε στους ίδιους εισοδήματα που επέτρεπαν όχι μόνο την αξιοπρεπή επιβίωση, αλλά σταδιακά, την κοινωνική πρόοδο και τελικά, την κοινωνική ένταξη πολλών Ελλήνων Τσιγγάνων.

Έτσι, υπάρχουν πολλές κοινότητες που χάραξαν μία πολύ θετική πορεία με σημαντικά επιτεύγματα σε όλα τα πεδία της ένταξης, όπως η μόνιμη εγκατάσταση, η εκπαίδευση, η συμμετοχή και η συμπόρευση με την υπόλοιπη – μη Ρομά κοινωνία.

Η πλειονότητα όμως των Ελλήνων Τσιγγάνων, είτε επειδή δεν τους δόθηκαν ποτέ, είτε επειδή δεν κατάφεραν οι ίδιοι να αξιοποιήσουν ευκαιρίες και συγκυρίες, είναι σε κατάσταση εξαθλίωσης και ακραίας φτώχειας, επιβιώνοντας με επιδόματα ή/και παραβατικές δραστηριότητες που επιδεινώνουν την κατάστασή τους και απομακρύνουν την προοπτική κοινωνικής ένταξής τους.

Η συγκεκριμένη περίοδος είναι πολύ κρίσιμη για το μέλλον της κοινότητας των Ελλήνων Τσιγγάνων, αφού οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και η ψηφιακή οικονομία, θέτουν στο εργασιακό περιθώριο ακόμη και προσωπικό που μέχρι και πέντε χρόνια πριν, θεωρείτο λειτουργικό και αξιοποιήσιμο. Ειδικά για τους Έλληνες Τσιγγάνους, στοιχεία όπως οι άθλιες συνθήκες στέγασης, ο αναλφαριθμητισμός, οι εδραιωμένες προκαταλήψεις, ο φανερός ή κρυφός ρατσισμός, η χαμηλή αυτοεκτίμηση αλλά και η εδραιωμένη αντίληψη για εύκολο και γρήγορο κέρδος, καθιστούν αδύνατη τη συμμετοχή τους στις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις και κατ' επέκταση την ένταξη και προσαρμογή τους στην αγορά εργασίας με τυπικά ωράρια, συγκεκριμένες υποχρεώσεις και αυξημένα προσόντα. Έτσι, το πρόβλημα είναι σίγουρα μεγάλο, αλλά όχι άλυτο.

Παρά την πολύ δύσκολη θέση στην οποία βρίσκονται οι περιθωριοποιημένες κοινότητες Ελλήνων Τσιγγάνων, η πιο δύσκολη διαδικασία είναι η μετατροπή τους από παθητικούς αποδέκτες επιδοματικής πολιτικής, σε πολίτες που ενεργοποιούνται και αποφασίζουν να αναλάβουν και πάλι τη διαχείριση της ζωής τους οι ίδιοι. Για τη μετατροπή αυτή χρειάζεται να προταθούν κίνητρα, και επίσης, να αρθούν όσα αντικίνητρα επιτρέπουν ή ακόμη και ευνοούν την αδράνεια και την αεργία.

Η εκλογίκευση στη χορήγηση των επιδομάτων και σύνδεσή τους με δράσεις «κοινωνικής ωφέλειας» από τους δικαιούχους – ωφελούμενους, θα ήταν μια μορφή «ανταπόδοσης», όχι ως «εξαργύρωση», αλλά ως ένδειξη αναγνώρισης και διάθεσης για προσφορά από πλευράς ωφελούμενου, σε πεδίο που θα επιλέξει ο ίδιος. Θετικό παράδειγμα είναι η σύνδεση των επιδομάτων με την τακτική συμμετοχή των παιδιών τους -ή και των ίδιων των ωφελουμένων- στην Εκπαίδευση.

Είναι πολύ σημαντικό και έχει ζητηθεί από παλιά, η ανίχνευση των επαγγελματιών και κλάδων που προβλέπεται να έχουν ζήτηση στην επόμενη δεκαετία σε κάθε Περιφέρεια, ώστε τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης που σχεδιάζονται, να στοχεύουν στους συγκεκριμένους τομείς. Αυτό θα βοηθήσει στη σταδιακή μείωση της ανεργίας και σε αξιοποίηση εργατικού δυναμικού όπως οι Έλληνες Τσιγγάνοι.

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι είναι ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, αλλά με δεξιότητες που το καθιστούν ικανό να εργαστεί σε αντικείμενα όπως εργάτες γης, χειρωνακτικές και

οικοδομικές εργασίες, μεταφορές, ενώ η μακρόχρονη ενασχόλησή τους με το πλανόδιο εμπόριο τους έχει εξοπλίσει με επικοινωνιακές δεξιότητες.

Επίσης, η στενή τους σχέση με τις τέχνες και κυρίως τη μουσική, θα μπορούσε με την κατάλληλη καθοδήγηση ειδικών, να αποτελέσει και επαγγελματική διέξοδο.

Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, οι Έλληνες Τσιγγάνοι μέσω της αξιοποίησης του Θεσμού της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, θα μπορούσαν να πετύχουν πολύ σημαντικές κατακτήσεις, ιδρύοντας ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης και συνάπτοντας Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς με την Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού.

Οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Ένταξης, μπορεί ιδανικά να είναι μικτές (Ρομά και μη Ρομά), ώστε πέρα από την Απασχόληση, να ενισχυθεί η συνεργασία, ο συγχρωτισμός και η αλληλογνωριμία μεταξύ Ρομά και μη Ρομά συναδέλφων.

Πολλοί Έλληνες Τσιγγάνοι είναι τεχνίτες που μπορεί να δημιουργούν πάνω σε μέταλλα όπως είναι ο χαλκός και ο σίδηρος, ενώ είναι σε όλους γνωστό ότι οι Έλληνες τσιγγάνοι από δεκαετίες, ασχολούνται με το μάζεμα διαφόρων ειδών τα οποία πωλούν στις μάντρες ανακύκλωσης που λειτουργούν για αυτό το σκοπό. Ίσως είναι οι μόνοι Έλληνες πολίτες που γνωρίζουν την εκάστοτε τρέχουσα τιμή – αξία του σιδήρου, αλουμινίου, χαλκού, μπρούντζου, γυαλιού, χαρτιού κλπ. Αυτά μαζί, συνιστούν δεξιότητες που αν συστηματοποιηθούν και αναπτυχθούν, μπορεί να εξελιχθούν σε συγκεκριμένα επαγγελματικά προσόντα – προτερήματα.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι το πολύ σημαντικό πεδίο το οποίο μπορεί να παίξει καταλυτικό ρόλο στη βελτίωση της απασχόλησης των Ελλήνων Τσιγγάνων, όχι μόνο για τη βελτίωση της ζωής των Τσιγγάνων, αλλά για την ενίσχυση των προοπτικών ειρηνικής συμπόρευσης και συνολικής ανάπτυξης όλης της τοπικής κοινωνίας, .

Η αγροτική παραγωγή, οι μεταφορές, ο τουριστικός τομέας, το λιανικό εμπόριο, οι τέχνες και κυρίως η μουσική, η ανακύκλωση, οι απλές οικοδομικές εργασίες, οι εργασίες πρασίνου και άλλοι τομείς, είναι πεδία απασχόλησης Ελλήνων Τσιγγάνων.

Οι δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς είναι πολύτιμο εργαλείο, η αξιοποίηση του οποίου μπορεί να δημιουργήσει σημαντικό κεφάλαιο σε κάθε τοπική κοινωνία που έχει άνεργο - αναξιοποίητο εργατικό δυναμικό. Οι λιγοστές περιπτώσεις όπου εφαρμόστηκαν αντίστοιχες λύσεις, αποτελούν λαμπρά παραδείγματα διεξόδου από την ανεργία, τη φτώχεια και τον αποκλεισμό ανθρώπων που μέχρι πρότινος κυνηγούσαν μία θέση εργασίας με οποιοδήποτε αντικείμενο.

Ο σωστός σχεδιασμός που βασίζεται στις πραγματικές ανάγκες και δυνατότητες κάθε τοπικής κοινωνίας, μπορεί να συμβάλει στην αποκατάσταση των κοινωνικών ανισοτήτων και της φτώχειας ολόκληρης της περιοχής, δίνοντας αυτό που λέμε «brand» σε μία περιοχή, όπου η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να γίνει ο κοινός τόπος συνεργασίας των Θεσμών και ολόκληρης της κοινωνίας.

Γυναικεία επιχειρηματικότητα, επιχειρηματικότητα νέων, επιδοτούμενη κατάρτιση, επιχορηγήσεις ίδρυσης νέων επιχειρήσεων και επιδότηση εργοδοτών για πρόσληψη εργατικού δυναμικού χαμηλών προσόντων, είναι μόνο μερικά πεδία στα οποία πρέπει να συμμετέχουν και οι Έλληνες Τσιγγάνοι. Για να γίνει αυτό, πρέπει τα προγράμματα που σχεδιάζονται για αυτούς, να γνωρίζουν καλά τις ιδιαιτερότητες και δυσκολίες προσαρμογής τους, ώστε να διευκολύνουν και όχι να δυσκολεύουν τη συμμετοχή τους.

Με αφορμή αυτό, θα αναφερθούμε και πάλι στην τελευταία πρόσκληση της Δ.ΥΠ.Α. (9 Ιαν. 2023) για επιχορήγηση ανέργων Ρομά από καταυλισμούς – Οικισμούς για ίδρυση νέας επιχείρησης. Παρόλα ταύτα, και ενώ η Πρόσκληση απευθύνεται σε Ρομά, απαγορεύει την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας που είναι πλανόδια. Παρά το ότι δηλαδή αφορά και σε πρόσωπα που μένουν σε καταυλισμούς, είναι σαν να τους λέει: Δεν με νοιάζει, κι αν μένεις σε παράγκα, πρέπει για την επιχείρησή σου να έχεις στεγασμένη δραστηριότητα, οπότε να νοικιάσεις μαγαζί ή άλλο χώρο. Αυτά είναι που πρέπει να κατανοήσουμε όλοι ως θεσμικά εμπόδια στην ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων στην τυπική αγορά εργασίας και στην απασχόληση, και να προσπαθήσουμε να σχεδιάζονται προγράμματα, δράσεις και πολιτικές που απαντούν πραγματικά στις πραγματικές τους ανάγκες.

Τέλος, οφείλει να γίνει αναφορά στο πάγιο αίτημα επιχορήγησης συνεταιριστικών σχημάτων, κάτι που είναι βέβαιο ότι όποτε κι αν γίνει, θα βγάλει τους Έλληνες Τσιγγάνους από την οικονομική εξαθλίωση και την ακραία φτώχεια...

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Συνιστά κοινή διαπίστωση, η οποία αναδείχθηκε με έμφαση στο πλαίσιο της διαβούλευσης, ότι η εκπαιδευτική κατάσταση παιδιών, εφήβων και ενηλίκων Ρομά είναι ιδιαίτερα κρίσιμη, ιδιαίτερα μετά τη δεινή θέση στην οποία βρέθηκε η ομάδα και τα μέλη της κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Κατέστη ορατό ότι στις παραδοσιακές διαστάσεις της σχολικής ανισότητας που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Ρομά προστέθηκε και αυτή της ψηφιακής φτώχειας.

Η διαβούλευση ανέδειξε τρία βασικά εμπόδια σε σχέση με τα ζητούμενα της συστηματικής σχολικής παρακολούθησης και της σχολικής επιτυχίας των Ρομά μαθητών και μαθητριών.

Το πρώτο εμπόδιο αφορά στο εύρος του ενταξιακού δυναμικού του σχολείου, ειδικά σε σχέση με τις ιδιαίτερες ανάγκες σχολικής ένταξης μιας τόσο κοινωνικά ευάλωτης ομάδας όπως αυτή των Ρομά. Ενδεικτικά αναφέρθηκαν ως «τεκμήρια» το συγκριτικά χαμηλό ποσοστό φοίτησης σε νηπιαγωγεία, το συνεχιζόμενο φαινόμενο της διαλείπουσας σχολικής φοίτησης, το υψηλό ποσοστό σχολικής διαρροής στη Β/Θμια Εκπαίδευση και συνακόλουθα το υψηλό ποσοστό εφήβων και νέων χωρίς τίτλο σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης, το πολύ μικρό ποσοστό μαθητών/μαθητριών με φοίτηση στο Λύκειο και ακόμα μικρότερο ποσοστό φοίτησης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Παρότι ο ενταξιακός ρόλος του σχολείου υπόκειται αποκλειστικά στον τομέα ευθύνης άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής, δεν μπορεί να μην συζητηθεί το γεγονός ότι υπάρχει χώρος για τοπικές, εκτός του σχολικού ωραρίου εκπαιδευτικές/εμπψυχωτικές παρεμβάσεις και με σκοπό τη συστηματική ενίσχυση της τακτικής φοίτησης και την αποτελεσματικότητα αυτής. Η κάλυψη ποικίλων αναγκών υποστήριξης των μαθητών και μαθητριών Ρομά εκτός σχολικού ωραρίου με ανάληψη πρωτοβουλιών από τους Δήμους συνιστά ένα σημαντικό ζητούμενο το οποίο οφείλει να ενταχθεί με συστηματικό και τεκμηριωμένο τρόπο στις ενταξιακές πολιτικές που οι Δήμοι εφαρμόζουν. Σημαντικό είναι ο σχεδιασμός αυτών των δράσεων να λάβει σημαντικά υπόψη του τις ανάγκες όπως τα ίδια τα υποκείμενα τις εκφράζουν και να ανταποκριθεί σε αυτές μέσω ενός επιστημονικά συγκροτημένου και μακρόπνοου σχεδιασμού.

Το δεύτερο εμπόδιο αφορά στην ελλιπή κατάρτιση των στελεχών που δραστηριοποιούνται στο πεδίο του σχεδιασμού και της εφαρμογής εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Διαπιστώθηκε ιδιαίτερα η ανάγκη επιμόρφωσης των στελεχών στο πεδίο κυρίως της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, της διαπολιτισμικής επικοινωνίας και της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής. Η διαπολιτισμική διάσταση στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή προγραμμάτων στήριξης στο πεδίο της εκπαίδευσης συνιστά σημαντικό παράγοντα επιτυχίας τους.

Το τρίτο εμπόδιο αφορά σε αντιλήψεις και στάσεις τόσο των Ρομά όσο και των μη Ρομά. Σε ότι αφορά τους μη Ρομά η διαβούλευση ανέδειξε την ανάγκη αντιμετώπισης των προκατειλημμένων αντιλήψεων έναντι των Ρομά και του επικοινωνιακού χάσματος που αυτές οι αντιλήψεις προκαλούν. Εδώ καλούνται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο τόσο οι σχολικές μονάδες που υποδέχονται Ρομά και μη Ρομά μαθητές/μαθήτριες, με την έννοια της συμπερίληψης όλων των γονέων στη σχολική ζωή και της μέριμνας για επαφές και ουσιαστική γνωριμία, όσο και φορείς των Δήμων οι οποίοι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως «κοινοί χώροι» δημιουργικής αλληλεπίδρασης Ρομά και μη Ρομά γονέων μέσα από την προσφορά διαπολιτισμικού τύπου δραστηριοτήτων. Σε ότι αφορά τα εμπόδια που δημιουργεί η κουλτούρα της ομάδας: (α) είναι σημαντικό να συζητηθεί σε επιμορφωτικό πλαίσιο μια σειρά «εμποδίων» κατανόησης της πολιτισμικής διαφορετικότητας που δημιουργούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις για τους εκάστοτε «άλλους» (το σημείο αυτό αφορά κυρίως μέλη της ομάδας των μη Ρομά), (β) είναι σημαντικό να αναπτυχθούν δράσεις και μεθοδολογίες μιας συστηματικής επαφής με τα μέλη των κοινοτήτων Ρομά έτσι να γίνουν αντιληπτοί και να νοηματοδοτηθούν θετικά τρόποι υπέρβασης καθημερινών πρακτικών που δημιουργούν «παρεξηγήσεις» και «ασυμβατότητες» με το πλαίσιο λειτουργίας φορέων και θεσμών.

Συνολικά, τα ακόλουθα σημεία οφείλουν να λειτουργήσουν ως σημεία αναφοράς και ως ζητούμενα/περιεχόμενο του σχεδιασμού πρακτικών στο πεδίο της εκπαίδευσης:

- Ανάπτυξη και εφαρμογή μεθόδων διάγνωση της εκπαιδευτικής κατάστασης του πληθυσμού αναφοράς από την οπτική του ίδιου του πληθυσμού στόχου (π.χ. βιώματα άνισης εκπαιδευτικής αντιμετώπισης, αντιξοότητες της καθημερινής ζωής κλπ.)
- Σχεδιασμός και εφαρμογή τοπικών πολιτικών στήριξης της εκπαίδευσης παιδιών, εφήβων, ενηλίκων Ρομά, στη λογική μιας μακρόπνοης τοπικής συμπεριληπτικής πολιτικής, με ενεργό συμμετοχή της εκπαιδευτικής κοινότητας (διευθυντές εκπαίδευσης, διευθυντές σχολικών μονάδων, εκπαιδευτικοί) και των Ρομά γονέων/κηδεμόνων. Μεταξύ των βασικών στόχων τέτοιων πολιτικών συμπερίληψης σε τοπικό επίπεδο συγκαταλέγονται η «από-γκετοποίηση» συγκεκριμένων σχολικών μονάδων, όπως και η μέριμνα για ψηφιακή πρόσβαση.
- Η ενίσχυση των Κέντρων Κοινότητας με προσωπικό, κυρίως κοινωνικούς λειτουργούς, με σκοπό τη συστηματική στήριξη της πρόσβασης στα σχολεία και στη διασφάλιση της συνεχούς παρουσίας των Ρομά μαθητριών/μαθητών σε αυτά.
- Εμπλοκή των τοπικών φορέων στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση δράσεων συμμετοχής των Ρομά μαθητριών/μαθητών στην κοινωνική/πολιτισμική ζωή της ευρύτερης κοινότητας/πόλης, σε συνεργασία και αλληλεπίδραση με άλλα μέλη της ευρύτερης κοινότητας (δημιουργία κοινών χώρων συνάντησης)

- Διαβούλευση για την καταπολέμηση του θεσμικού ρατσισμού στο σχολείο και δέσμευση των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας γύρω από κοινές αρχές και πρακτικές πρόληψης/αντιμετώπισης τέτοιων φαινομένων
- Δράσεις ενισχυτικής διδασκαλίας και εμπύχωσης τις απογευματινές ώρες
- Διαβούλευση και συντονισμός τοπικών φορέων για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των πόρων που διαθέτουν εθνικά προγράμματα (ΕΣΠΑ) μέσω του Υπουργείου Παιδείας και αφορούν στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά
- Κίνητρα σε συλλόγους γονέων και κηδεμόνων για τη διαμόρφωση συμπεριληπτικών πολιτικών έναντι των Ρομά γονέων
- Επιμόρφωση προσωπικού τοπικών φορέων που εμπλέκονται στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση ενταξιακών δράσεων σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης
- Εκπαίδευση των διαμεσολαβητών Ρομά

2.1 ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ - ΣΥΜΠΟΡΕΥΣΗ

Σε συνέχεια των παραπάνω δράσεων στο πεδίο της εκπαίδευσης και λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη ανάγκη δημιουργίας κοινών χώρων Ρομά και μη Ρομά πολιτών καταθέτουμε προτάσεις με τον τίτλο Συνύπαρξη και Συμπόρευση. Στο επίκεντρο τίθεται η κοινωνική συμμετοχή και συμπόρευση των Ελλήνων Τσιγγάνων με την εκάστοτε μη Ρομά τοπική κοινωνία, με στόχο την κοινή πορεία για το συμφέρον όλης της περιοχής.

Αυτό είναι το δυσκολότερο κομμάτι της κοινωνικής ένταξης και αυτό που απαιτεί χρόνο και προσπάθεια από κάθε πλευρά. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι ο Θεσμός που μπορεί και πρέπει να ενώνει και να συνθέτει τις διαφορές μεταξύ των διαφόρων τμημάτων που απαρτίζουν κάθε τοπική κοινωνία.

Επίσης, πάρα πολύ σημαντική βοήθεια σε αυτή την κατεύθυνση μπορεί να προσφέρει η διαδικασία της διαμεσολάβησης, για την εκτέλεση της οποίας, σε πολλές κοινότητες Ελλήνων Τσιγγάνων, υπάρχουν πρόσωπα (άνδρες και γυναίκες), τα οποία έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα, ώστε να μπορούν να αναπτύσσουν δεξιότητες που βοηθούν στην επικοινωνία, επαφή, σύγκλιση, στη συνεννόηση, αλληλαποδοχή και εν τέλει συνεργασία μεταξύ προσώπων, ομάδων ή πλευρών που φαινόταν να μη μπορεί να επικοινωνήσει η να κατανοήσει η μία τον τρόπο λειτουργίας της άλλης.

Τα παραδείγματα επιτυχούς Διαμεσολάβησης είναι πάρα πολλά, ενώ σε κάποια από αυτά, η επιτυχία είναι τόσο μεγάλη που αν κάποιος δεν γνωρίζει την πρότερη κατάσταση, είναι πάρα πολύ δύσκολο να πιστέψει την αλλαγή που έχει συντελεστεί.

Όπως αναφέρεται παραπάνω, αυτό είναι το δυσκολότερο στάδιο, επειδή δεν αφορά στο χτίσιμο ή την αποκατάσταση κατασκευών & έργων, αλλά στο χτίσιμο σχέσεων και αποκατάσταση εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας μεταξύ ανθρώπων - κοινωνίας.

Πολύτιμοι σύμμαχοι σε αυτή την προσπάθεια εκτός από τους διαμεσολαβητές που θα εμπλακούν, είναι τα πεδία του πολιτισμού, του αθλητισμού, των τεχνών, της μουσικής, της ανθρώπινης έκφρασης και επαφής, ενώ καλύτεροι μεταφορείς και διευκολυντές αυτής της διαδικασίας, είναι οι γυναίκες, οι νέοι και κυρίως τα παιδιά.

Οι γυναίκες -και ιδίως οι μητέρες- είναι τα πρόσωπα που μπορούν να συνεννοηθούν περισσότερο και καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη ομάδα ανθρώπων, επειδή η μητρότητα που τις ενώνει, ξεπερνά κάθε άλλη ιδιότητα και μπορεί να νικήσει οποιοδήποτε εμπόδιο θα μπορούσε να τεθεί στην υπεράσπιση των παιδιών τους.

Οι νέοι, με όσα πάντοτε χαρακτηρίζουν τα νιάτα, είναι πιο εύκολο να ανατρέπουν το παλιό και να φτιάχνουν κάτι άλλο, καινούργιο, πιο φωτεινό και πιο αισιόδοξο, οπότε είναι το κομμάτι του πληθυσμού που διαχρονικά ταυτίζεται με την ανανέωση, με την αισιοδοξία, με τη βελτίωση, με το "φρέσκο"...

Τα παιδιά είναι το απόλυτο πεδίο στόχευσης. Τα παιδικά βιώματα και οι φιλίες της τρυφερής ηλικίας ούτε επιβάλλονται, αλλά ούτε και αμαυρώνονται ή ξεχνιούνται.

Μουσική, τραγούδι, χορός, κινηματογράφος, θεατρικά, χορωδίες, ποδόσφαιρο, μπάσκετ, συγκρότημα, κατασκήνωση, ορχήστρα και τόσα άλλα, είναι υλικό, που στα χέρια ειδικών (Εκπαιδευτικοί, Γυμναστές, Μουσικοί, Χορογράφοι, Σκηνοθέτες, κα) μπορεί να δημιουργήσει Ένταξη...

Είναι πάρα πολύ μεγάλο το ενδιαφέρον των παιδιών Ρομά για τέτοιες δραστηριότητες, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές, που η πρότασή τους, λειτούργησε ως δέλεαρ τακτικότερης παρακολούθησης του Σχολείου από παιδιά καταυλισμών...

Απαιτείται δημιουργία μιας ευρείας δημοτικής Ομάδας από Ρομά και μη Ρομά άνδρες και γυναίκες, που υπό το συντονισμό της Δημοτικής Αρχής μπορεί να κάνει θαύματα!

3. Εγκατάσταση – Διαμονή - Κατοικία

Ο πυλώνας «Οικιστικό» ("Housing"), αναφέρεται στο σύνολο των συνθηκών που συνθέτουν ότι νοείται ως Εγκατάσταση - Διαμονή - Κατοικία ομάδας πληθυσμού.

Στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων, το Οικιστικό, ήταν για δεκαετίες κορυφαίο στην ιεράρχηση των πολιτικών σχεδιασμών.

Στη δεκαετία 2010 – 2020 η οικονομική κρίση και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι φτωχότεροι Έλληνες (και οι Έλληνες Τσιγγάνοι), άλλαξαν τη σειρά, θέτοντας στην κορυφή την Απασχόληση, εστιάζοντας στη διασφάλιση εισοδήματος επιβίωσης.

Στην τρέχουσα δεκαετία, διαφαίνεται μια εξισορρόπηση στην ιεράρχηση των Πυλώνων, μέσω της συνειδητοποίησης ότι θεμέλιος λίθος κάθε ενταξιακού οικοδομήματος και προϋπόθεση θετικής πορείας στο μέλλον, είναι η Εκπαίδευση.

Όμως, επειδή οι συνθήκες εγκατάστασης σε πολλές κοινότητες Ελλήνων Τσιγγάνων αγγίζουν την εξαθλίωση, το «Οικιστικό», λειτουργεί ως καταλύτης έκβασης προσπαθειών σε όλους τους Τομείς, αποτελώντας συχνά αιτία ακύρωσης παρεμβάσεων, που ίσως σχεδιάστηκαν με τις καλύτερες προθέσεις – προδιαγραφές.

Επίσης, η εικόνα στο Οικιστικό, μαρτυρά το συνολικό επίπεδο ένταξης κάθε κοινότητας σε όλους τους τομείς, αφού, όπου η εγκατάσταση είναι κοντά ή μέσα στον οικιστικό ιστό, σε καταλύματα που διασφαλίζουν τα ελάχιστα standards αξιοπρεπούς διαβίωσης, τα παιδιά εκεί πάνε σχολείο και οι Τσιγγάνοι έχουν σχέσεις, συναλλαγές, ή/και συνεργασία με την ευρύτερη τοπική κοινωνία.

Αντίθετα, όπου η εγκατάσταση είναι απομονωμένη, εκτός πόλης, μακριά από υπηρεσίες, σχολεία, συγκοινωνία και άλλες λειτουργίες, εκεί, τα παιδιά δεν πάνε σχολείο και υπάρχει απόσταση ή/και συγκρούσεις με τη μη Ρομά τοπική κοινωνία.

Επίσης, το Οικιστικό, είναι το πεδίο με τις μεγαλύτερες και περισσότερες δυσκολίες αντιμετώπισης, κυρίως λόγω των αντιστάσεων από πολλές πλευρές, ακόμη και από Θεσμούς που είναι υπεύθυνοι για την επίλυσή του, όπως η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Έτσι, το Οικιστικό επανακτά θέση «καθοριστή» της πορείας και των άλλων Πυλώνων, δηλαδή της Εκπαίδευσης, Απασχόλησης, Συμμετοχικής Ανάμιξης κ.α.

Καταδεικτικά της επίδρασης του Οικιστικού στα άλλα πεδία, είναι τα ποσοστά επιτυχίας ή αποτυχίας προγραμμάτων π.χ. για την εκπαίδευση ή/και την απασχόληση, όπως η πρόσφατη πρόσκληση της Δ.ΥΠ.Α για επιχορήγηση Ρομά από καταυλισμούς / οικισμούς με 14.800 € για δημιουργία επιχείρησης.

Οι σχεδιαστές του προγράμματος θεώρησαν ότι ένας Τσιγγάνος που ζει σε παράγκα χωρίς νερό, αποχέτευση και ρεύμα, θα μπορούσε να υποβάλλει βιώσιμο, καινοτόμο & ανταγωνιστικό business plan για ίδρυση επιχείρησης.

Αυτό σημαίνει ότι κανείς από τους υπευθύνους, δεν προσπάθησε καν να φανταστεί την καθημερινότητα ενός Τσιγγάνου από καταυλισμό, ο οποίος θα έπρεπε να ξεκινά κάθε πρωί από την παράγκα του για να πάει στην επιχείρηση που θα είχε ιδρύσει, όπου θα έπρεπε να συναλλάσσεται με πελάτες, προμηθευτές, συνεργάτες, τράπεζες και φορείς ως «κανονικός» επαγγελματίας, ο οποίος όμως δεν θα μπορούσε να είναι ούτε καν καθαρός, αφού, στην παράγκα που μένει, δεν υπάρχει τίποτα από τα στοιχειώδη για μια απλώς αξιοπρεπή διαβίωση.

Το ανωτέρω παράδειγμα είναι μόνο ένα από τα πολλά λάθη των πολιτικών που σχεδιάζονται, δείχνει όμως την άγνοια της πραγματικότητας από τους σχεδιαστές.

Επίσης, ανάγλυφο δείγμα έλλειψης βούλησης ή και ανεπάρκειας αντιμετώπισης του προβλήματος, είναι η μη ανταπόκριση των Δήμων στην πρόσκληση της Κυβέρνησης να συμπληρώσουν Τοπικό Σχέδιο Δράσης (ΤΣΔ) που να αποτυπώνει τις προθέσεις, το όραμα και τα σχέδια κάθε Δήμου για την κοινότητα των Τσιγγάνων στα όριά του.

Αυτό αποκτά τεράστια σημασία, αν σκεφτούμε πως δεν ήταν κάτι προαιρετικό, αλλά τμήμα στην Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης (ΕΣΚΕ) των Ρομά, η εφαρμογή της οποίας απαιτεί σύνδεση, συσχετισμό, συμπληρωματικότητα, διαλειτουργικότητα και συνεργασία, μεταξύ τοπικών, περιφερειακών και εθνικών σχεδιασμών.

Επίσης, στα ΤΣΔ έπρεπε να περιγράφονται τα βήματα διαβούλευσης με τους Ρομά που ακολούθησε κάθε Δήμος, ώστε οι προτάσεις να έχουν τη συναίνεσή τους ή τουλάχιστον να μην είναι εν αγνοία τους. Η Διαβούλευση είναι μία από τις 12 Αρχές Χρηστής Διακυβέρνησης που υιοθέτησαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης ως προϋποθέσεις δημοκρατικής λειτουργίας Κράτους και Τ.Α.

Επίσης, το νομικό πλαίσιο της Τ.Α. ορίζει τη διενέργεια «Καθολικής Διαβούλευσης», ως προϋπόθεση σύνταξης των Στρατηγικών και Επιχειρησιακών σχεδιασμών.

Παρόλα ταύτα, σε πολλά ΤΣΔ το σχετικό πεδίο είναι κενό, κάτι που επηρεάζει συνολικά την αξιολόγησή του, αφού η απουσία διαλόγου με την ομάδα για την οποία σχεδιάζεται μια

πολιτική πρόταση, μειώνει τις πιθανότητες επιτυχίας της, αφαιρεί την ενταξιακή της προοπτική και την «απομακρύνει» από τις Αρχές της Ολιστικής Προσέγγισης και της Συμπερίληψης για τις οποίες στη «Νέα ΕΣΚΕ 2021 -2030 για την Ένταξη των Ρομά», γίνεται πολύ συχνά αναφορά.

Όλα τα παραπάνω (έστω κι αν περιέχουν σαφείς “must” ή “don’t” υποδείξεις), κυρίως, αποτελούν συμπεράσματα. Στη συνέχεια ακολουθούν κάποιες προτάσεις, που είτε αφορούν μόνο στο «Οικιστικό», είτε, στο πλαίσιο Ολιστικής Προσέγγισης, αποτελούν συμπληρωματικά στοιχεία πολυσύνθετης, πολυδιάστατης και πολυεπίπεδης συμπεριληπτικής πολιτικής για την κοινωνική ένταξη.

Όσοι από εμάς ασχολούμαστε πολλά χρόνια με το αντικείμενο, διαπιστώνουμε ότι ακόμη και η κατηγοριοποίηση της εγκατάστασης, στην Ελλάδα από το 1995 δεν έχει διαφοροποιηθεί σχεδόν καθόλου, ενώ σε επίπεδο Ευρ. Επιτροπής η κατάσταση είναι χειρότερη, αφού οι Τομεακοί «Στόχοι» της για μέχρι το 2030 περιορίζονται στα:

- α) Μείωση της απόστασης μεταξύ γενικού πληθυσμού και Ρομά όσων δεν έχουν στέγη, από 41,3% που είναι σήμερα, σε 30% έως το 2030.
- β) Μείωση της διαφοράς μεταξύ Ρομά και γενικού πληθυσμού σε «πολυπληθή» νοικοκυριά, από 61% που είναι σήμερα, σε 30% έως το 2030.
- γ) Διασφάλιση ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ σε πόσιμο νερό έως το 2030, του 95% των Ρομά.

Οι Στόχοι της Ευρ. Επιτροπής για το Οικιστικό των Ρομά, ουσιαστικά δίνουν άλλοθι στις τοπικές και εθνικές Διοικήσεις για την αδράνειά τους και νομιμοποιούν τη διατήρηση της εξαθλίωσης, της περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού.

Με αυτούς του «Στόχους» και ρυθμούς, το πρόβλημα όχι μόνο δεν πρόκειται να λυθεί, αλλά το πιθανότερο είναι να χειροτερεύει και να επιδεινώνεται.

Έτσι, γνωρίζοντας καλά το αδιέξοδο οποιασδήποτε άλλου τύπου αντιμετώπισης, καταλήγουμε πάλι στον ολιστικό σχεδιασμό, ο οποίος πρέπει να περιλαμβάνει και να περιγράφει συγκεκριμένα βήματα – στάδια μέχρι την ολοκλήρωσή του.

Η παροχή πόσιμου νερού, έστω και με 1 κοινόχρηστη σύνδεση όπου δεν υπάρχει,

Η κατασκευή βόθρων για διασφάλιση ελάχιστων συνθηκών υγιεινής – αποχέτευσης,

Η τοποθέτηση κάδων και τακτική αποκομιδή απορριμμάτων,

Η περιοδική – τακτική περιποίηση – καθαρισμός του περιβάλλοντος χώρου,

Είναι οι ελάχιστες, εύκολες και απαραίτητες ενέργειες, προκειμένου οι συνθήκες σε κάποιον καταυλισμό να είναι στοιχειωδώς ανθρώπινες...

Εκτός από τα παραπάνω που είναι τα ελάχιστα, η Δημοτική Αρχή πρέπει να αρχίσει διάλογο με όλη την τοπική κοινωνία αλλά και τους Ρομά, αναζητώντας την προσφορότερη διαδικασία αντιμετώπισης των οικιστικών προβλημάτων της κοινότητας των Ρομά στην περιοχή, όχι στη βάση της φιλανθρωπικής προσφοράς προς τον αναξιοπαθούντα συνάνθρωπο, αλλά ως συνειδητοποίηση ότι αυτό υπηρετεί το ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, αφού το όφελος από την κατάργηση ενός καταυλισμού, αντανακλά σε όλους ανεξαιρέτως.

Η επιλογή των πιο «έτοιμων» κοινωνικά οικογενειών για ένταξή τους μέσα στην πόλη, σε συνδυασμό με απασχόλησή τους σε τομείς όπως η καθαριότητα ή εργατοτεχνικά συνεργεία, πράσινο κλπ, δημιουργεί θετικό «ρεύμα» και σταδιακή κατάργηση του καταυλισμού (βλ. παράδειγμα Δήμου Χαλανδρίου Αττικής).

Όπου οι Ρομά ζουν σε Οικισμούς (αμιγείς ή μικτούς), οι εναλλακτικές προσέγγισης του ζητήματος είναι περισσότερες και με μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Η «βελτίωση υφιστάμενων οικισμών» όπως ονομαζόταν από την εποχή της Μελέτης της ΔΕΠΟΣ (1998), αφορούσε στην επισκευή ή επέκταση υφιστάμενων Δικτύων και Υποδομών, αναδιαμόρφωση κοινοχρήστων χώρων, αύξηση χώρων πρασίνου, βελτίωση της ενεργειακής συμπεριφοράς των κτηρίων αλλά και άλλες, απλούστερες και ευκολότερες παρεμβάσεις, που αλλάζουν σημαντικά την εικόνα μιας υποβαθμισμένης περιοχής, δίνοντας άλλη προοπτική και ποιότητα ζωής στους κατοίκους της (βλ. παράδειγμα Δήμου Αγ. Βαρβάρας με ανάπλαση συγκροτήματος προσφυγικών κατοικιών του 1965 στην πιο υποβαθμισμένη γειτονιά της πόλης).

Η επιδότηση ενοικίου, η αξιοποίηση του φτηνού – παλαιού οικιστικού αποθέματος, η αξιοποίηση νέων προγραμμάτων όπως το Στέγη και Εργασία, τα προγράμματα Κοινωνικής Κατοικίας, η επανεξέταση – εκπόνηση προγραμμάτων μακροχρόνιας μίσθωσης – χορήγησης χρήσης (τύπου leasing) αλλά και άλλα προγράμματα τα οποία στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας θα μπορούσαν να εμπλέκουν τους ίδιους τους Ρομά στην κατασκευή των οικιών στις οποίες θα στεγάζονταν, είναι μερικές από τις εφικτές και όχι τόσο «δαπανηρές» λύσεις στο πρόβλημα.

Επίσης, προγράμματα που εφαρμόστηκαν πχ στις Σκανδιναβικές χώρες μισό αιώνα πριν, ίσως με την κατάλληλη προσαρμογή να αποτελούν καλή – προσιτή λύση.

Γενικότερα, το δυσκολότερο σκέλος στην επίλυση του Οικιστικού προβλήματος των Ελλήνων Τσιγγάνων, είναι να ξεπεραστούν από την εκάστοτε τοπική, περιφερειακή ή εθνική Αρχή, οι αγκυλώσεις περί πολιτικού κόστους και «αντιδράσεων» της κοινωνίας. Επίσης, στο Οικιστικό υπάρχουν και παραδείγματα προς αποφυγή (βλ. δάνεια), οπότε τώρα πια όλοι ξέρουμε τι πρέπει να γίνει και τι πρέπει να αποφευχθεί.

Πρέπει να κατανοήσουμε όλοι, ότι το Οικιστικό των Ελλήνων Τσιγγάνων λύνεται, κοστίζει πολύ λιγότερα από όσο νομίζαμε, είναι κορυφαίας σημασίας για την πορεία της Ένταξης και το κυρίαρχο που απαιτείται, είναι ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΟΓΟΣ.

4. ΥΓΕΙΑ & ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ

Σε ότι αφορά στον Πυλώνα «Υγεία», αξίζει να αναφέρουμε ότι για την Υγεία συγκεκριμένα, ΔΕΝ χρειάζεται η λήψη απολύτως κανενός «ιδιαίτερου» Μέτρου, εάν αντιμετωπιστούν σωστά - λυθούν τα προβλήματα στους άλλους 3 Πυλώνες που γεννούν, συντηρούν και αναπαράγουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, δηλαδή στην Απασχόληση, στην Εκπαίδευση και στη Στέγαση των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Αυτό αποτέλεσε συμπέρασμα – επιβεβαίωση της θεωρίας ολιστικής προσέγγισης σε «Συνθήκες Εργαστηρίου», όταν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, στην Ελλάδα συστάθηκαν 5 Ειδικές Θεματικές Επιτροπές για επεξεργασία προτάσεων, μία για κάθε

πυλώνα του κοινωνικού αποκλεισμού, δηλαδή Οικιστικό, Εκπαίδευση, Απασχόληση, Υγεία και Αστικοδημοτικά.

Οι επιτροπές συνολικά λειτούργησαν για πάνω από 5 χρόνια, εκτός από την επιτροπή της Υγείας, η οποία λίγο μετά τον 1^ο χρόνο διαλύθηκε, επειδή αποδείχθηκε ότι αν για μια αποκλεισμένη ομάδα λυθούν τα προβλήματα στο Οικιστικό, στην Απασχόληση και στην Εκπαίδευση, τότε δεν απαιτείται κανενός είδους Μέτρο που να αφορά στον τομέα της Υγείας - Περίθαλψης.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) αναφέρει 10 σημαντικούς Κοινωνικούς Καθοριστές της Υγείας (*Social Determinants of Health*):

1. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες,
2. Το άγχος,
3. Τα πρώτα χρόνια ζωής,
4. Ο κοινωνικός αποκλεισμός,
5. Η εργασία,
6. Η ανεργία,
7. Η κοινωνική υποστήριξη,
8. Ο εθισμός,
9. Η διατροφή και
10. Οι μετακινήσεις.

Από αυτούς, δεν υπάρχει ούτε ένας που να μην επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα της Υγείας των Ελλήνων Τσιγγάνων, αφού οι συνθήκες διαβίωσης, το άγχος και η αβεβαιότητα για το μέλλον, ο αποκλεισμός, η φτώχεια, η διατροφή, οι μετακινήσεις, η κακή εργασία, η ανεργία, η κοινωνική αντιπαλότητα... ΟΛΑ συντελούν στο να υπάρχει μειωμένη ποιότητα Υγείας και χαμηλότερο προσδόκιμο ζωής, το οποίο αποτυπώνεται και σε όλα τα ευρήματα εθνικών και διεθνών ερευνών.

Χαρακτηριστικά, σε έρευνα που έκανε ο FRA το 2016, διαπιστώθηκε ότι το 96% των Ελλήνων τσιγγάνων ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο γενικό πληθυσμό ήταν 22% και όχι «κάτω» αλλά «σε κίνδυνο» φτώχειας.

Επίσης σε έρευνα με τίτλο "Health and Roma Community Analysis of the situation in Europe" που έγινε στην Ελλάδα το 2009, από τις 227 γυναίκες άνω των 16 ετών που συμμετείχαν, το 21,5% δεν είχε πάει ποτέ σε γιατρό, το 35,6% είχε πάει μόνο λόγω εγκυμοσύνης και τοκετού, το 99,6% δεν είχε κάνει ποτέ μαστογραφία και το 68% δεν είχε κάνει ποτέ Test Pap.

Στην ίδια έρευνα αποτυπώθηκε ότι οι γυναίκες Ρομά έχουν με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό προβλήματα στη σπονδυλική στήλη και τις αρθρώσεις, τα οποία αποδίδονται στις πρωινές εγκυμοσύνες από πριν να ολοκληρωθεί η μυοσκελετική ανάπτυξη.

Στην ίδια έρευνα αποτυπώνεται ότι το 62,8% των ανηλίκων δεν είχε πάει ποτέ σε οδοντίατρο.

Φυσικά, οι κακές συνθήκες διαβίωσης οδηγούν πολύ συχνά σε φαινόμενα κατάθλιψης και άλλα ψυχοσωματικά προβλήματα, παθήσεις από τις οποίες υποφέρουν κυρίως οι γυναίκες, αφού δεν ζουν την εφηβική ηλικία επειδή λόγω των πρόωρων γάμων ουσιαστικά μεταπηδούν από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση.

Τα παραπάνω αναφέρονται μόνο για να καταδείξουν τα προβλήματα που δημιουργούνται σε μία ομάδα ανθρώπων όταν οι συνθήκες διαβίωσης δεν είναι αυτό που με απλά λόγια θα ονομάζαμε «κανονικές».

Εν προκειμένω απαιτείται η διερεύνηση τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων υγείας, πέρα αυτών που ήδη αναφέρθηκαν ως απόρροια της ολιστικής προσέγγισης, (δηλαδή, η λύση του κοινωνικού αποκλεισμού οδηγεί αυτομάτως στην αντιμετώπιση - διευθέτηση των προβλημάτων που σχετίζονται με την υγεία)

Εκτός από αυτό, οι προτάσεις που σχετίζονται με μέτρα που αφορούν στην υγεία των Ελλήνων τσιγγάνων, περιορίζονται στη σύσταση να γίνεται όσο γίνεται συχνότερα έλεγχος στα παιδιά και στις γυναίκες Ρομά σχετικά με την πρόληψη ασθενειών που μπορεί να εμφανιστούν στη συνέχεια, (Μαστογραφίες, γυναικολογικές εξετάσεις, Test Pap αλλά και εμβολιασμοί παιδιών), αλλά με τρόπο που να δίνει την δυνατότητα καταχώρησης, αρχειοθέτησης και παρακολούθησης για να αποφευχθούν αλληπάλληλοι εμβολιασμοί για την ίδια αιτία, κάτι που συνέβαινε παλιότερα.

Πρέπει να ενισχυθούν οι κοινωνικές υπηρεσίες των μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας φροντίδας υγείας, προκειμένου να αντιμετωπίζονται καλύτερα τα ζητήματα που προκύπτουν με κοινωνικές ομάδες όπως οι Έλληνες Τσιγγάνοι.

Να γίνουν ενημερωτικές εκστρατείες για το πώς χειρίζονται οι Τσιγγάνες γυναίκες θέματα πρόληψης – και οικογενειακού προγραμματισμού, αλλά και γενικότερα θέματα που σχετίζονται με θέματα πρόληψης και αγωγής Υγείας και να προωθηθεί η εφαρμογή των προγραμμάτων οδοντιατρικής φροντίδας (dentist pass) κ.α.

Με στόχο την φροντίδα των παιδιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας, είναι αναγκαία η εκμάθηση χειρισμού της δωρεάν εφαρμογής “Bebboo” της UNICEF, η οποία είναι πάρα πολύ χρήσιμο εργαλείο παρακολούθησης και φροντίδας των παιδιών στην ηλικία από 0 έως 6 ετών.

Τέλος, ένα εξαιρετικά σημαντικό ζήτημα στο πεδίο της ενημέρωσης και πρόληψης στον τομέα της υγείας είναι αυτό της νοητικής υγείας (π.χ. νόσος Alzheimer). Το θέμα αυτό, όπως και τα πιο πάνω, δεν έχει τύχει μέχρι σήμερα ανάλογου ενδιαφέροντος και διαχείρισης. Ως προς αυτό είναι σημαντικό να αναζητηθούν και να εμπλακούν φορείς με γνώσεις και εμπειρία και ως προς αυτό καθ’ εαυτό το θέμα υγείας αλλά και ως προς την ακολουθούμενη μεθοδολογία σε περιπτώσεις ιδιαίτερα ευάλωτων κοινωνικά ομάδων). Έχει κατατεθεί μια σχετική πρόταση από την ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΟΣΟΥ ALZHEIMER ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΩΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ, για την οποία προτείνεται να εξεταστεί η εφαρμογή της.

Ε. Συμπεράσματα & κατευθύνσεις

Η καλύτερη αρχή που αφορά στη διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων αντιμετώπισης προβλημάτων που γεννά ο αποκλεισμός των Ελλήνων Τσιγγάνων τόσο στους ίδιους όσο και στην ευρύτερη κοινωνία, είναι η παράθεση του συμπεράσματος των 43 λέξεων που διαμορφώθηκε πριν 27 χρόνια (1996) και αποτελεί πλέον αξίωμα πολιτικής διαχείρισης:

«Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ελλήνων Τσιγγάνων, είναι ένα πολυσύνθετο, πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο πρόβλημα, το οποίο λύνεται, ΑΛΛΑ ΜΟΝΟ με πολυσύνθετη, πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη πολιτική, η οποία πρέπει να σχεδιαστεί υπό το πρίσμα Ολιστικής Θεώρησης και να εφαρμοστεί, ως μία, ενιαία και Ολοκληρωμένη Παρέμβαση».

Είναι εξίσου σημαντικό να τονιστεί, ότι η εφαρμοσμένη εμπειρία 35 ετών, έχει καταδείξει ότι κάθε άλλη αντιμετώπιση του αποκλεισμού που «στοχεύει» μόνο σε έναν ή και περισσότερους, αλλά όχι όλους τους τομείς του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι καταδικασμένη να αποτύχει, ακόμη κι αν στον τομέα ή στους τομείς που εφαρμόστηκε, εμφανίζεται μικρότερη ή/και μεγαλύτερη βελτίωση πρόσκαιρα.

Οπότε, κάθε παρέμβαση που δεν πληροί τις σωστές προϋποθέσεις, είτε οφείλεται σε επικίνδυνη άγνοια, ή/και σε συνειδητή πρόθεση για διαιώνιση, εμπορευματοποίηση και εκμετάλλευση της ανθρώπινης εξαθλίωσης.

Επίσης, κάποιες από τις πολλές, μεγάλες και ολέθριες συνέπειες της λανθασμένης ή/και συνειδητά κακής διαχείρισης του αποκλεισμού, είναι ότι περιορίζει τραγικά τις πιθανότητες επιτυχίας κάθε επόμενης παρέμβασης, ακυρώνει προσδοκίες, ενισχύει προκαταλήψεις, εντείνει καχυποψίες, και εν τέλει, γεννά νέους, μεγαλύτερους, χειρότερους και δυσκολότερα αντιμετωπίσιμους κύκλους αποκλεισμού.

Πιστεύουμε ότι οι Έλληνες Τσιγγάνοι αποτελούν σημαντικό αλλά αναξιοποίητο κεφάλαιο, η σωστή επένδυση του οποίου θα αποδώσει σημαντικά οφέλη σε κάθε τοπική κοινωνία, σε κάθε Περιφέρεια και στη χώρα συνολικά.